

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2006

ἔν Βόλῳ

Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση Δήμου Βόλου ΤΕΥΧΟΣ 23ο ΤΙΜΗ 5€

αφιέρωμα

Βιομηχανική κληρονομιά στη Μαγνησία
Προς το Οικομυσείο του Παγασπητικού

Τα δεκάδες μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα, διασπαρμένα στον ιστό της πόλης, αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες του ένδοξου βιομηχανικού παρελθόντος του Βόλου, κυρίως κατά το 1ο μισό του 20ού αιώνα. Και ευτυχώς η σύγχρονη πόλη έχει να παρουσιάσει σημαντικά επιτεύγματα στην αξιοποίηση αυτής της κληρονομιάς τις τελευταίες δεκαετίες. Έτσι, το αφιέρωμα του 23ου τεύχους του εν Βόλω αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον και επικαιρότητα.

Με αφορμή το διάλογο που έχει αναπτυχθεί κατά την υλοποίηση -στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος «Πολιτισμός 2000»- της διακρατικής δράσης «Βιομηχανική κληρονομιά μεταξύ γης και θάλασσας: προς ένα ευρωπαϊκό δίκτυο οικομουσείων» και τη συγκρότηση ομάδας εργασίας από φοιτητές του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, που μελέτησε την περίπτωση του Βόλου, το παρόν τεύχος προσεγγίζει το ζήτημα διαχείρισης της βιομηχανικής κληρονομιάς στη χώρα μας. Γι' αυτό αν και εστιάζεται, δεν περιορίζεται, στην πόλη του Βόλου, αλλά επεκτείνεται και στην ευρύτερη περιοχή.

Σχετικό με το αφιέρωμα είναι και το αντικείμενο των μόνιμων στηλών του περιοδικού: τα «Πρόσωπα» σκιαγραφούν το πορτρέτο του βιομήχανου και μηχανολόγου Μιχαλάκη Καζάζη και το «Ενθύμιο» παρουσιάζει λίγα από εκείνα που μπορούν να χαρακτηριστούν τεκμήρια της βιομηχανικής ιστορίας του τόπου. Η «Λογοτεχνία» φιλοξενεί διήγημα του Φώτη Ν. Βογιατζή και, τέλος, η «Ατζέντα» παρουσιάζει, με τον καθιερωμένο πλέον τρόπο, την πολιτιστική κίνηση της περιοχής.

Spread throughout the city, the dozens of large industrial complexes bear undeniable witness to a glorious industrial past, mostly occurring in the first half of the 20th century. The contemporary city can fortunately present notable achievements in its exploitation of this heritage in recent decades. Thus, the 23rd "En Volo" special is both contemporary and of special interest.

A dialog developed during the utilization of the European Program "Civilization 2000", under the auspices of the inter-state action "Industrial Heritage Between Land and Sea: Towards a European Network of Ecomuseums", was the instigation. This action led to the constitution of work teams made up by architecture students of the Polytechnic Department of the University of Thessaly, which studied the case of the town of Volos in particular, through which the issue addresses the matter of industrial heritage management in our country. Therefore, the issue, although it focuses on, is not restricted to the greater Volos area.

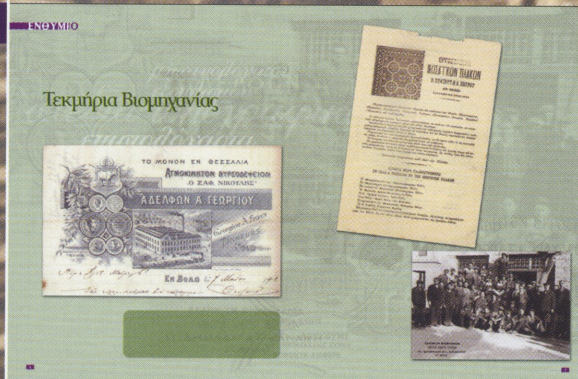
Relevant to the issue's special is the subject of the permanent columns of the magazine: the "Personalities" column render the portrait of industrialist and engineer Mihalakis Kazazis, and the "Memento" column presents a few of the items that can be deemed factual evidence of the city's industrial heritage. The "Literature" column presents a narrative by Fotis N. Vogiatzis and, lastly, the "Agenda" column, addresses, in the established by now way, social activity in the area.

■
επιμέλεια εκδότη
■

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΘΥΜΙΟ

6 ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

12 ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
ΣΤΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑ
Προς το Οικομυσεείο του Παγασητικού

κείμενα των: Χριστίνας Αγριαντώνη, Βίλμας Χαστάογλου, Όλγας Τραγανού-Δεληγιάνη, Πάτρας Θεολογίδου, Ασπασίας Λούβη, Κώστα Αδαμάκη, Όλγας Μαυρομάτη, Σπυριδούλας Αράθουμου, Γεράσιμου Τσιμπλούλη, Νίκου Μπελαβίλα

ΠΡΟΣΩΠΑ

82 ΜΙΧΑΗΛΗΣ (Μιχαλάκης) ΚΑΖΑΖΗΣ
επιμέλεια: Ελένη Διομήδη-Κορμάζου

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

86 ΠΑΡΙΣΙ ΓΙΑ ΠΑΝΤΑ
(Διήγημα από τη σειρά «Οι Φιλότεχνοι»)
του Φώτη Νικ. Βογιατζή

ΑΤΖΕΝΤΑ

92 ΕΝΤΕΛΕΙ-ΕΝΩΦΕΙ

ΕΝΤΑΧΕΙ

98 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΠΟΜΕΝΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

Προς το Οικουμενείο του Παγασητικού κόλπου

της Πάτρας θεολογίδου*

Στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος «Βιομηχανική Κληρονομιά μεταξύ γης και θάλασσας-ευρωπαϊκό δίκτυο οικομουσειών» και ύστερα από σχετική πρόταση της κ. Όλγας Δεληγιάννη, υπεύθυνης της ελληνικής συμμετοχής (Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας), συστάθηκε το Σεπτέμβριο του 2005 ομάδα εργασίας από φοιτητές του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας προκειμένου να μελετήσει τη δυνατότητα ίδρυσης και λειτουργίας Οικομουσείου στον Παγασπικό Κόλπο. Η μελέτη είχε ως αφηρητή αντίστοιχη μελέτη για το οικομουσείο του Θερμαϊκού κόλπου και έδωσε βέβαια τις δικές της προεκτάσεις, ανάλογα με τα δεδομένα της περιοχής και τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε στην ομάδα.

Ο Παγασπικός κόλπος, πλούσιος σε υλικές μαρτυρίες του παρελθόντος, συνδέεται με θρύλους και παραδόσεις και διαθέτει ένα εντυπωσιακό και ποικίλο φυσικό περιβάλλον. Το Πήλιο και το Τισαίο όρος προς τα ανατολικά, η Όθρυς προς τα ΝΔ, τα ενδιάμεσα υψώματα και η πεδιάδα Βόλου-Βελεστίνου, σε συνδυασμό με τις δαντελωτές ακτές με τους όρμους και τα ακρωτήρια, δημιούργησαν ένα περιβάλλον ευνοϊκό για την κατοίκηση και την ανάπτυξη πολιτισμών διαχρονικά, γνωστών σε μια ευρύτερη γεωγραφική ενότητα, ήδη από τους Ομηρικούς χρόνους.

Καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της περιοχής έπαιξαν οι υδάτινοι πόροι. Οι πλούσιες υδάτινες πηγές, οι χειμάρροι και οι μικροί ποταμοί ευνόησαν την πλούσια βλάστηση και τις καλλιέργειες και εξασφάλισαν υδραυλική ενέργεια για την ανάπτυξη προβιομηχανικών εγκαταστάσεων, ενώ οι εκτεταμένες ακτές και οι φυσικά προστατευμένοι κόλποι και ορμίσκοι ενθάρρυναν από πολύ νωρίς τις επικοινωνίες με λιμάνια της Μεσογείου. Η ανάπτυξη του λιμανιού του Βόλου από τα μέσα του 19ου αιώνα και οι ευνοϊκές για τους χριστιανικούς πληθυσμούς μεταρρυθμίσεις της Οθωμανικής αυτοκρα-

τορίας τόνωσαν τις εμπορικές συναλλαγές και συνέβαλαν στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, τομείς που απογειώθηκαν μετά την ένωση της Θεσσαλίας με το ελληνικό κράτος.

Υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Τα κατάλοιπα, υλικά και άυλα, της προβιομηχανικής και της βιομηχανικής κληρονομιάς της περιοχής είναι πλούσια και ποικίλα. Οι σκάλες, κατά μήκος των ακτών του Παγασπικού, που εξασφάλιζαν τις θαλάσσιες μεταφορές, οι υδροκίνητες προβιομηχανικές εγκαταστάσεις με τον εξοπλισμό τους, κατά μήκος ποταμών και χειμάρρων, για την επεξεργασία προϊόντων, τα καρνάγια στα Πευκάκια του Βόλου, στον Άγ. Κωνσταντίνο στον Άναυρο, στο Σουτραλί, στην Αγ. Κυριακή στο Τρίκερι, στη Μηλίνα και στη Μιτζέλα που εξασφάλιζαν την κατασκευή και επισκευή πλεούμενων, οι αλυκές για την παρασκευή του αλατιού και οι φάροι είναι μερικά μόνο από τα υλικά τεκμήρια αυτής της εποχής. Τα τεχνικά έργα, όπως γεφύρια που εξασφάλιζαν τις επικοινωνίες στους ορεινούς οικισμούς και οι κρήνες για την ύδρευση των νοικοκυριών δίνουν επίσης στοιχεία για την τεχνολογία της εποχής και παράλληλα πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης. Στο θαλάσσιο μέτωπο κυριαρχούν η τσιμεντοβιομηχανία πρώην Όλυμπος, οι καπναποθήκες Παπαστράτος, οι εγκαταστάσεις του λιμένα του Βόλου και τα Παλαιά. Κατά μήκος του ποταμού Κραυσίδωνα αναπτύσσονται οι εγκαταστάσεις του σιδηροδρομικού σταθμού και εκατέρωθεν αυτού, σε αρκετό βάθος, πληθώρα βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Πέρα από το κτηριακό δυναμικό, διασώζεται αρκετός από τον εξοπλισμό των εργοστασίων *in situ* ή διάσπαρτος, και γραπτές μαρτυρίες, όπως συμφωνητικά, βιβλία, τιμολόγια, διαφημίσεις, παλαιά σχέδια και φωτογραφίες και ο τύπος της εποχής. Πολύτιμα είναι επίσης τα τεκ-

Ο σταθμός του Βόλου (1895)

Volos station (1895)

(φωτ. Στέφανος Στουρνάρας, Δημαρχείο Βόλου)

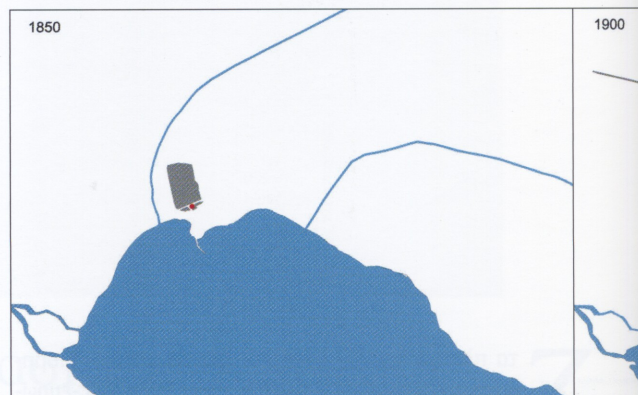
μήρια της άυλης κληρονομιάς. Αναμνήσεις, συναισθήματα, τεχνικές και παραδόσεις, τοπωνύμια και υδρωνύμια είναι ακόμα ζωντανά στη μνήμη των γεροντότερων.

Ένα σημαντικό απόθεμα αυτής της πλούσιας προβιομηχανικής και βιομηχανικής κληρονομιάς είναι σήμερα σε κίνδυνο, είτε λόγω εγκατάλειψης είτε λόγω άγνοιας και υποτίμησης. Εάν εξαιρέσουμε ένα σημαντικό αριθμό βιομηχανικών κτηρίων στο Βόλο τα οποία έχουν κηρυχθεί ως διατηρητέα, έχουν αποκατασταθεί και αλλάξει χρήση και ένα σημαντικό αριθμό δημοσιευμάτων που εξετάζουν διάφορες όψεις της βιομηχανικής κληρονομιάς του Βόλου, το ενδιαφέρον για τα υπόλοιπα τεκμήρια της προβιομηχανικής και βιομηχανικής κληρονομιάς είναι από ελάχιστο έως ανύπαρκτο. Ως προς τα βιομηχανικά κτήρια του Βόλου, το ενδιαφέρον έχει στραφεί μέχρι σήμερα κυρίως στο κέλυφος και ιδιαίτερα στις όψεις των κτηρίων, σε κάποιες περιπτώσεις βιομηχανικών συνόλων διατηρούνται επλεκτικά κτήρια με αισθητικές μόνο αξίες και καθαιρούνται τα υπόλοιπα, ενώ ο εξοπλισμός έχει διασωθεί σε ελάχιστες περιπτώσεις. Ως προς τις προβιομηχανικές εγκαταστάσεις, τα περισσότερα κτήρια, μαζί με τον εξοπλισμό τους είναι εγκαταλειμμένα και ερειπωμένα. Επιπλέον, απουσιάζει ένα σχέδιο στρατηγικής για την αποκατάσταση, ανάδειξη και αξιοποίηση της προβιομηχανικής και βιομηχανικής κληρονομιάς της περιοχής ως σύνολο. Σήμερα, ο επισκέπτης στον Βόλο ή στο Πήλιο δεν μπορεί να υποπτευθεί τους πολιτιστικούς θησαυρούς που διαθέτει η περιοχή και οι κάτοικοι αγνοούν την αξία τους.

Στόχοι και μεθοδολογία της μελέτης

Παρόλα αυτά, τα αποθέματα είναι σημαντικά και ενέχουν αξίες, οι οποίες, με τους κατάλληλους χειρισμούς, μπορούν να αποδώσουν πολλαπλά οφέλη. Η ίδρυση και λειτουργία ενός οικομυσείου για τον Παγασπικό κόλπο θα μπορούσε να συμβάλλει καθοριστικά προς την κατεύθυνση αυτή. Τις δυνατότητες και τη δυναμική ενός τέτοιου εγχειρήματος επιχείρησε να διερευνήσει η ομάδα εργασίας. Το πλούσιο δημοσιευμένο υλικό για τη βιομηχανία του Βόλου ήταν καθοριστικό για την πορεία της μελέτης, ενώ η παντελής σχεδόν απουσία δημοσιευμένου υλικού για τις προβιομηχανικές εγκαταστάσεις του Παγασπικού κόλπου τη δυσχέρανε και την περιόρισε σε ένα γενικό επίπεδο αρχών.

Στα πλαίσια αυτά, σε πρώτο στάδιο, αποδελτιώθηκε η τρέχουσα βιβλιογραφία, έγιναν επιτόπιες καταγραφές και οργανώθηκε το υλικό σε θεματικές ενότητες, ώστε να διερευνηθούν οι διάφορες όψεις της βιομηχανικής κληρονομιάς του Βόλου που θα μπορούσαν να προβληθούν στο Οικομυσείο. Παράλληλα, σχεδιάστηκε καρτέλα εργασίας για βιομηχανικά κτήρια και τόπους, ένα είδος ταυτότητας, στην οποία καταγράφονται επιγραμματικά στοιχεία για την ιστορία του κάθε τόπου, το ιδιοκτησιακό καθεστώς, τις χρήσεις, την κινητήρια δύναμη, το παραγόμενο προϊόν και τη διάθεσή του, το εργαζόμενο προσωπικό και συμπληρωματικές πληροφορίες, κατά περίπτωση, όπως ο σωζόμενος σήμερα εξοπλισμός, η κατάσταση διατήρησης και διαθέσιμο αρχαιολογικό υλικό (παλαιά σχέδια, φωτογραφίες, τιμολόγια, και παρόμοιες γραπτές μαρτυρίες). Στην ίδια καρτέλα περιλαμβάνεται απόσπασμα τοπογραφικού με τη θέση του κτηρίου, χαρακτηριστική φωτογραφία και σχέδιο. Ακόμα διερευνήθη-

καν το λιμάνι και η ιστορία του και ο σιδηρόδρομος (εικ. 1), υποδομές που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και του εμπορίου στον Βόλο. Ταυτόχρονα, συγκεντρώθηκε υλικό για τον Παγασπικό κόλπο. Ακολούθησε επεξεργασία της πληροφορίας σε χάρτες και σε θεματικές ενότητες.

Ανιχνεύοντας πτυχές της βιομηχανικής κληρονομιάς του Βόλου στην προοπτική του Οικομυσείου

Στους χάρτες φαίνεται καθαρά η εξέλιξη της βιομηχανίας στο Βόλο. Περί το 1850, η ζωή στην περιοχή του Βόλου περιορίζεται μέσα στο κάστρο. Ανατολικά του κάστρου έρεε ο ποταμός Κραυσίδωνας και έξω από αυτό αναπτύσσονταν μικρά μαγαζιά και εργαστήρια. Από τις πρώτες εγκαταστάσεις που ιδρύονται την εποχή αυτή είναι η χαλβαδοποιία Τσούγκου (έτος ίδρυσης 1841 με την επωνυμία «θεσσαλία»), η οποία αργότερα μεταφέρθηκε επί της 2ας Νοεμβρίου. Περί το 1900, έχει ήδη πραγματοποιηθεί η σιδηροδρομική σύνδεση του Βόλου με τη Θεσσαλία και το Πήλιο, έχει μετατεθεί η κοίτη του Κραυσίδωνα δυτικότερα και έχουν ιδρυθεί πολλές βιομηχανικές μονάδες, κυρίως κατά μήκος του Κραυσίδωνα και της σιδηροδρομικής γραμμής. Την περίοδο που μεσολαβεί μέχρι το 1940, καταδαφίζεται τμήμα του κάστρου. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας φθάνει στο απόγειό της. Μεγάλη συγκέντρωση βιομηχανιών παρατηρείται στον άξονα της 2ας Νοεμβρίου που ενώνει τη Νέα Ίωνία με τον Βόλο και το λιμάνι και αναπτύσσεται παράλληλα με τις σιδηροδρομικές γραμμές. Η κατάσταση παραμένει στάσιμη έως φθίνουσα μέχρι τη δεκαετία του 1970, περίοδο κατά την οποία αποφασίζεται η ίδρυση βιομηχανικής περιοχής. Οι βιομηχανίες σταδιακά μεταφέρονται στη νέα θέση και τα ο παλαιές εγκαταστάσεις εγκαταλείπονται. Λεπτομερέστερα, η χρονολογική ίδρυση βιομηχανιών στον Βόλο, ανά δεκαετία, φαίνεται στον χάρτη δεξιά. Από τον χάρτη απουσιάζουν πολλά κτήρια, κυρίως αποθήκες και εργαστήρια, τα οποία δεν είναι επίσημα καταγεγραμμένα ως πολιτιστικό απόθεμα, καθώς και βιομηχανίες ή αποθήκες που έχουν καταδαφισθεί και δεν στάθηκε δυνατός ο εντοπισμός της θέσης τους στα περιορισμένα χρονικά πλαίσια της μελέτης.

Το λιμάνι του Βόλου κυριαρχεί στο θαλάσσιο μέτωπο της πόλης και αποτελεί την αφετηρία για θαλάσσια ταξίδια.

1940

1970

Ιστορική εξέλιξη των Βιομηχανικών εγκαταστάσεων στο πολεοδομικό συγκρότημα Βόλου

- 1860-1880
- 1880-1900
- 1900-1910
- 1910-1920
- 1920-1930
- 1930-1940
- 1940-1970
- αχρονολογητα

Έπαιξε σημαντικό ρόλο όχι μόνο για την ανάπτυξη του Βόλου αλλά και μιας ευρύτερης γεωγραφικής ενότητας. Ήδη από το 17ο αιώνα, όταν ο Βόλος είναι ένα μικρό πόλισμα, εξάγεται από αυτό ο κύριος όγκος βιοτεχνικών αγαθών και αγροτικών προϊόντων από τα χωριά του Πηλίου προς Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη και λιμάνια της Ευρώπης και φθάνουν εμπορεύματα από Αίγυπτο, Σμύρνη και Κρήτη. Την περίοδο της Επανάστασης του 1821 το λιμάνι του Βόλου παίζει σημαντικό ρόλο στις πολεμικές επιχειρήσεις ως βάση εξόρμησης των τουρκικών караβιών και διακίνησης τροφίμων, πολεμοφοδίων και έμψυχου στρατιωτικού υλικού, ρόλο που θα επαναλάβει στα επαναστατικά κινήματα του 1845 και 1878.

Η πρώτη ενέργεια για λιμενικά έργα ξεκίνησε το 1873. Το 1880, με την ένωση του Βόλου με το ελληνικό κράτος, ιδρύθηκε η Λιμενική Επιτροπή και το Λιμενικό Ταμείο Βόλου, ενώ λίγο αργότερα ξεκίνησαν οι διαδικασίες και οι εργασίες για εκβαθύνσεις και κατασκευές κρηπιδωμάτων προκυμαίων, κυματοθραυστών οι οποίες επεκτείνονταν διαρκώς, σύμφωνα με τις ανάγκες της κάθε εποχής. Η επίσημη αλληλογραφία, σχέδια, χάρτες και φωτογραφίες δίνουν ανάγλυφα τα προβλήματα και την ατμόσφαιρα της κάθε εποχής, την εξέλιξη της ακτογραμμής και των κατασκευών και την κίνηση του λιμανιού. Σήμερα στο λιμάνι κυριαρχεί το μεγάλο σιλό, το οποίο λειτουργεί και ως τοπόσημο της περιοχής, από τις παλιές εγκαταστάσεις σώζονται κάποιες εγκαταλειμμένες αποθήκες, ενώ σύντομα θα αλλάξει το τοπίο με την κατασκευή του νέου λιμενικού σταθμού.

Η σιδηροδρομική σύνδεση του Βόλου με Λάρισα, Καλαμπάκα και με τα χωριά του Πηλίου ήταν το άλλο σημαντικό έργο υποδομής που εξασφάλισε τις χερσαίες μεταφορές. Η οριστική απόφαση για την υλοποίησή της λήφθηκε το 1882 και περιλάμβανε γραμμή μήκους 142 χλμ. Η λειτουργία της ξεκίνησε το 1884, ενώ η κατασκευή ολοκληρώθηκε το 1886. Μελετητής - Κατασκευαστής ήταν ο E. De Chiirico & co. Ο γιος του Giorgio, ο περίφημος ζωγράφος, έζησε στο Βόλο τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Ιστορικοί τέχνης μελετούν τυχόν σχετικές επιρροές στη ζωγραφική του.

Σημαντικά είναι τα έργα υποδομής για τη σιδηροδρομική σύνδεση που σώζονται μέχρι σήμερα, όπως η γνωστή μεταλλική γέφυρα στις Μηλιές. Εξέχουσα θέση κατέχει το κτήριο του σιδηροδρομικού σταθμού, ενώ εντυπωσιάζει το κελυφωτό κτήριο που κατασκευάστηκε αργότερα και χρησιμοποιείται για την επισκευή και συντήρηση των αυτοκινή-

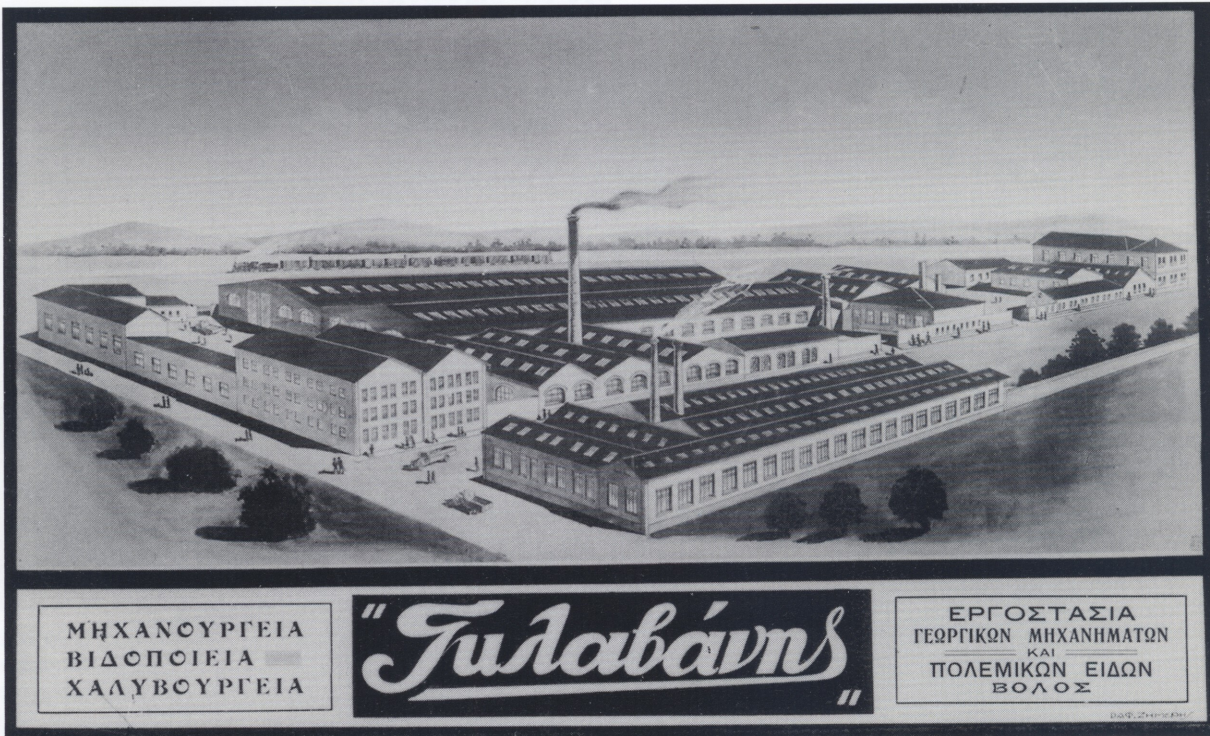
Θαλάσσιες και χερσαίες μεταφορές μετά το 1880

ταμαζών. Σήμερα λειτουργεί στον χώρο μικρό εκθετήριο με διάφορα μικρά αντικείμενα και μηχανήματα, ενώ προβλέπεται σύντομα να λειτουργήσει μουσείο στην είσοδο της πόλης από τη Λάρισα.

Τα βιομηχανικά κτήρια και οι αποθήκες της εποχής εντυπωσιάζουν σήμερα με το μέγεθος και την κατασκευή τους. Πρόκειται για μεμονωμένα κτήρια ή συγκροτήματα κτηρίων. Η αρχιτεκτονική τους ακολουθεί τα παραδοσιακά, αλλά και ευρωπαϊκά πρότυπα, σε ποικιλία μορφών, ανάλογα με το παραγόμενο προϊόν, την γραμμή παραγωγής, την κινητήρια δύναμη και την εποχή κατασκευής. Η αρχιτεκτονική τους δηλώνει ακόμα την οικονομική ευρωστία της επιχείρησης, τη διάθεση προβολής και την αισθητική των ιδιοκτητών και την πρόοδο στην κατασκευή της εποχής.

Ο εξοπλισμός των εργοστασίων είναι μία άλλη όψη της βιομηχανικής κληρονομιάς που προβάλλει την τεχνολογία της εποχής και τυχόν καινοτομίες. Σε πολύ λίγα εργοστάσια σώζεται επιτόπου ο εξοπλισμός τους. Στο κεραμοποιείο Τσαλαπάτα, όπου σύντομα θα λειτουργήσει βιομηχανικό μουσείο, στην κίτρινη αποθήκη στον τελευταίο όροφο σώζεται ο εξοπλισμός επεξεργασίας καπνού, στην καπνοβιομηχανία Ματσάγγου σώζονται οι πάγκοι του Χημείου, στο Οινόπνευμα σώζεται σχεδόν ακέραιος ο εξοπλισμός, ενώ θα πρέπει επίσης να διερευνηθεί η πιθανή ύπαρξη διάσπαρτου εξοπλισμού. Πολύτιμες πληροφορίες για τον εξοπλισμό, την κινητήρια δύναμη των εργοστασίων και γενικότερα την τεχνολογία της εποχής αντλούμε επίσης από παλιές φωτογραφίες, σχέδια, στατιστικά στοιχεία και διαφημιστικό υλικό.

Αξίζει να σημειωθεί ακόμα ότι σε όλο τον Παγασπικό και κατά μήκος των ρεμάτων που εκβάλουν σε αυτόν σώζονται πολλές εγκαταλειμμένες και ημερεπιωμένες προβιομηχανικές εγκαταστάσεις, με μεγάλο ποσοστό από τον εξοπλισμό τους.

ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΑ
ΒΙΔΟΠΟΙΕΙΑ
ΧΑΛΥΒΟΥΡΓΕΙΑ

Συλαβάνης

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ
ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ
ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΙΔΩΝ
ΒΟΛΟΣ

1880 και κυρίως από τις αρχές του 20ου αιώνα, το λιμάνι του Βόλου προσεγγίζουν αγγλικές, αυστριακές, ρωσικές, γερμανικές και τουρκικές ατμοπλοϊκές εταιρείες, ενώ ελληνικές εταιρείες φέρουν τον κύριο όγκο της διακίνησης προϊόντων και κινούνται κυρίως στα λιμάνια του Αιγαίου πελάγους.

Ο Τύπος της εποχής δεν έχει διερευνηθεί συστηματικά μέχρι σήμερα. Από πιλοτική έρευνα που διενεργήθηκε σε 2 εφημερίδες, στον Ταχυδρόμο, για το Μάιο του 1937 και στη Θεσσαλία για το έτος 1903, διαπιστώθηκε ότι οι πληροφορίες που μπορεί να αντλήσει ο μελετητής μπορούν να τροφοδοτήσουν όλες τις επιμέρους θεματικές ενότητες και παράλληλα να αναδείξουν πώς διαμορφώνεται η κοινή γνώμη, πώς προβάλλονται από τον Τύπο τα διάφορα θέματα της βιομηχανίας και πώς αλλάζει ή ανατρέπεται από μέρα σε μέρα η στάση του. Για παράδειγμα, στις εφημερίδες του 1903 έμφαση δίνεται στην εικόνα της επιχείρησης, προβάλλοντας στοιχεία για τον εξοπλισμό, την τεχνολογία και το παραγόμενο προϊόν, ενώ αντίθετα, στις εφημερίδες του 1937 έμφαση δίνεται σε κοινωνικά ζητήματα που αφορούν την σχέση εργοδοτών και εργατών. Διαπιστώθηκε ακόμη ότι, διαχρονικά, μεγάλο μέρος στις εφημερίδες καταλαμβάνουν οι διαφημίσεις. Η θέση και το μέγεθος άρθρου ή διαφήμισης αντανακλούν στο

προφίλ της βιομηχανίας και συχνά γίνονταν πεδίο επίδειξης ισχύος.

Ο Τύπος παρέχει ακόμα «βήμα» άρθρωσης λόγου σε εργοδότες και εργαζομένους, οι οποίοι τον χρησιμοποιούν, η κάθε πλευρά για τα δικά της συμφέροντα. Οι εργοδότες δημοσιεύουν αποφάσεις και ανακοινώσεις σχετικές με τη λειτουργία των εργοστασίων τους και οι εργαζόμενοι προβάλλουν τα αιτήματά τους. Στον Τύπο γνωστοποιούνται ακόμα κρατικές αποφάσεις και ενέργειες για τις συνθήκες εργασίας των εργαζομένων.

Η διαφήμιση των προϊόντων και των βιομηχανιών γενικότερα είναι μια άλλη ενότητα από την οποία μπορεί να αντλήσει σημαντικά στοιχεία ο μελετητής, όχι μόνο για τα εργοστάσια και τα προϊόντα τους, αλλά και για το πνεύμα και τη νοοτροπία της εποχής.

Σε επιμέρους κλάδους της βιομηχανίας, παρατηρούνται διαφορετικές επιλογές στον τρόπο προβολής των προϊόντων. Η βαριά βιομηχανία προβάλλεται μέσω της ανάδειξης του ιδίου του προϊόντος. Χρησιμοποιεί τρικ κλίμακας, παρουσιάζει τον τρόπο χρήσης των μηχανών και αναδεικνύει την κυριαρχία του εργοστασίου στην περιοχή, απεικονίζοντας τον εξιδανικευμένο τύπο εργοστάσιου στην ρεκλάμα. Η διαφήμιση της υφαντουργίας στηρίζεται περισσότερο στη μόδα και στο στυλ. Χρησιμοποιεί τη βιομηχανική αρχιτεκτονική και τον εξοπλισμό του εργοστασίου για την προώθηση του προϊόντος, ενώ δεν λείπει και ο άνθρωπος ως μοντέλο, ως ράφτης και ως γκρουμ. Αντίθετα, η διαφήμιση τροφίμων στηρίζεται κυρίως στον άνθρωπο, στην

ΙΚΟΣ

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΒΟΛΟΣ

ΕΤΣΙ
ΕΞΥΠΗΡΕΤΕΙ
Η
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΜΑΣ
ΤΗΝ
ΠΕΛΑΤΕΙΑΝ
ΤΗ!

αριστερή σελίδα

πάνω: Διαφήμιση της Βιομηχανίας Γκλαβάνη.

Η βιομηχανία προβάλλεται μέσα από το ίδιο το εργοστάσιο και τα μηχανήματά του, ενώ χαρακτηριστικό είναι το παιχνίδι με την κλίμακα.

κάτω: Διαφήμιση γεωργικών εργαλείων του γεωργικού μηχανουργείου «Θεσσαλία».

Τονίζεται η ημερομηνία ίδρυσής του, η γεωγραφική εμβέλειά του, η συμμετοχή σε εκθέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη και οι βραβεύσεις.

δεξιά σελίδα

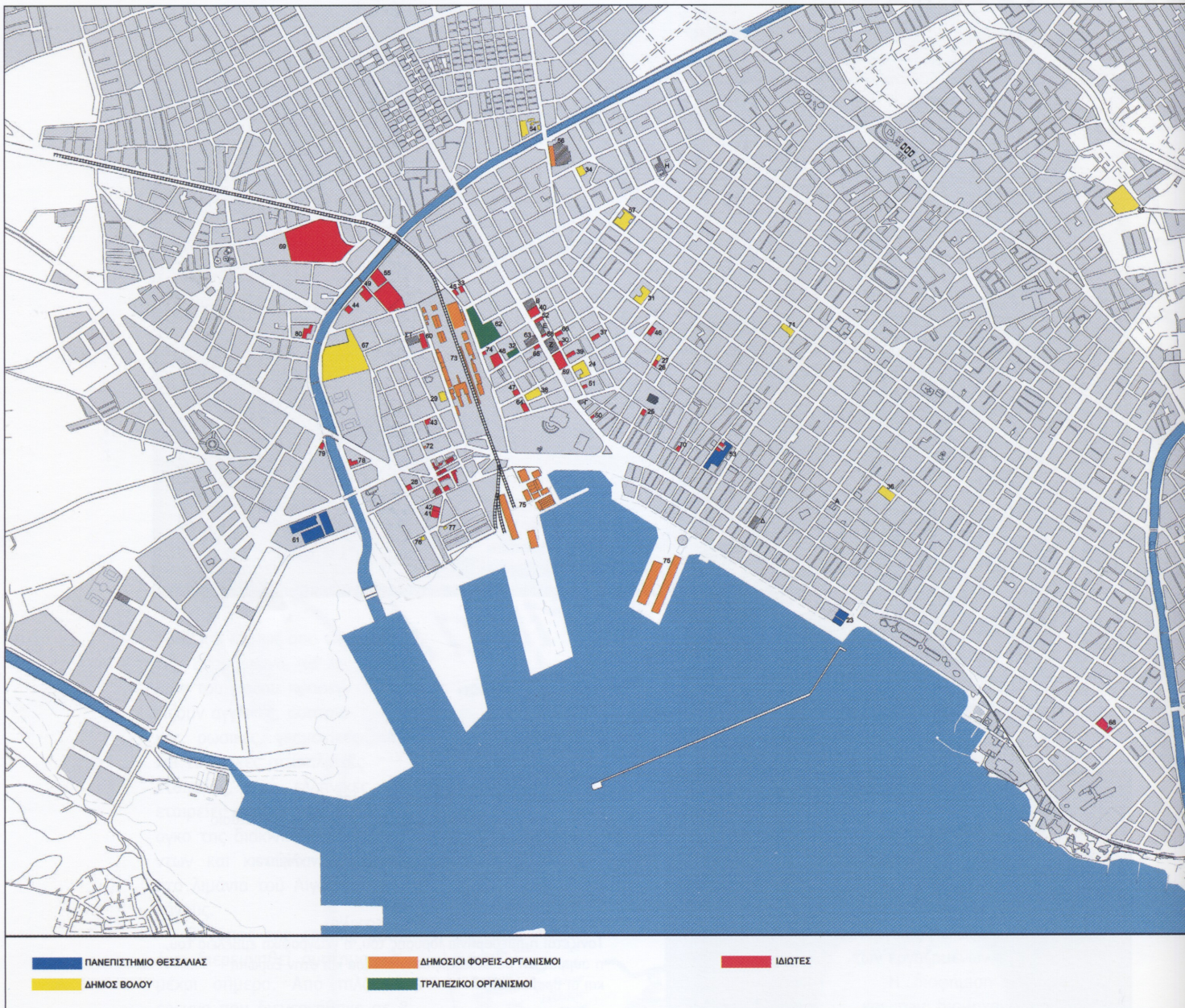
πάνω: Διαφήμιση Οίκου Παπαγεωργίου.

Το εργοστάσιο προβάλλεται μέσα από την αρχιτεκτονική του (πριονωτή στέγη και καμινάδες). Χαρακτηριστικό είναι το στυλ των κυριών, οι οποίες με τακουνάκι περπατούν πάνω στις στέγες, υπό μορφή παρέλασης για να προβάλλουν την εξυπηρέτηση των πελατών.

κάτω: Διαφήμιση ζυμαρικών SIMI.

Μια μέση - ελληνίδα - νοικοκυρά με ρούχα από ζυμαρικά (φούστα - σαργέτι, μπλούζα - φαρφάλες, κοσμήματα) στέφεται βασίλισσα των ζυμαρικών SIMI με κορώνα από ζυμαρικά και σκήπτρα συσκευασίες μακαρονιών.

Το εικονογραφικό υλικό προέρχεται από τις συλλογές του Δημοτικού Κέντρου Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου

Το σημερινό ιδιοκτησιακό καθεστώς στα βιομηχανικά συγκροτήματα στον πολεοδομικό ιστό Βόλου

πρώτη ύλη και στον τρόπο σερβιρίσματος, ενώ στη διαφήμιση ποτών πρωτοστατεί ο άνθρωπος και η φιάλη, άνδρας στα αλκοολούχα ποτά, γυναίκα στα αναψυκτικά. Στη διαφήμιση των καπνοβιομηχανιών, τέλος, εξιδανικεύεται η μορφή του εργοστασίου και προβάλλεται η πρώτη ύλη (φύλλο καπνού), το προϊόν (πακέτο) και η χρήση του (καπνός).

Οι σεισμοί του 1955, οι νέοι όροι δόμησης και το σύστημα της αντιπαροχής άλλαξαν ριζικά την εικόνα της πόλης. Μέχρι τους σεισμούς, στο τοπίο κυριαρχούσαν οι καμινάδες και οι μεγάλοι όγκοι των εργοστασίων και των αποθηκών, σε αντιδιαστολή με τις κατοικίες, οι οποίες στην πλειοψηφία τους ήταν χαμηλές, με περιορισμένες διαστάσεις. Σήμερα, πολυώροφες οικοδομές αντικατέστησαν τις μικρές κατοικίες και παράλληλα η πόλη επεκτάθηκε. Οι

όγκοι των εργοστασίων και των αποθηκών δεν κυριαρχούν πλέον στο τοπίο, ενώ η ανθρώπινη κλίμακα της εποχής διατηρείται μόνο σε μικρούς θύλακες μέσα στην πόλη.

Η κρίση στη βιομηχανία και η οριοθέτηση νέας βιομηχανικής περιοχής συνέβαλλαν στην σταδιακή εγκατάλειψη των παλαιών βιομηχανικών κτηρίων. Από αυτά, άλλα κατεδαφίστηκαν, άλλα ανακαινίστηκαν και επαναχρησιμοποιήθηκαν με νέες χρήσεις, ενώ άλλα είναι εγκαταλειμμένα ή υπολειπόμενα. Σήμερα, ένα σημαντικό κτιριακό απόθεμα ανήκει στο Δήμο Βόλου, όπου στεγάζονται ή προβλέπεται να στεγασθούν ποικίλες λειτουργίες, κυρίως πολιτιστικού χαρακτήρα. Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας έχει επίσης στην ιδιοκτησία του πολλά κτήρια, όπου στεγάζονται πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις. Τέλος, ένα σημαντικό μέρος

Σημερινές χρήσεις Βιομηχανικών κτηρίων

ανήκει στον ιδιωτικό τομέα, όπου άλλα κελύφη έχουν μετατραπεί σε κτήρια υγειονομικού ενδιαφέροντος, άλλα υπολειπονται και άλλα παραμένουν κενά. Στους χάρτες φαίνονται το σημερινό ιδιοκτησιακό καθεστώς, οι αρχικές και οι σημερινές χρήσεις των κτηρίων.

Η προοπτική του οικομυσειού

Η επεξεργασία του υλικού που συγκεντρώθηκε σε θεματικές ενότητες, όπως συνοπτικά παρουσιάστηκαν, δίνει μια πρώτη εικόνα των διαφόρων όψεων της βιομηχανικής κληρονομιάς του Βόλου που θα μπορούσαν να διερευνηθούν και να προβληθούν στα πλαίσια ενός οικομυσειού στον Παγασπικό κόλπο, ένα οικομυσειού που θα συνδιά-

ζει τη βιομηχανική κληρονομιά και το ιδιαίτερο και ποικίλο φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Με τον τρόπο αυτό θα αξιοποιηθούν το φυσικό και το πολιτιστικό τοπίο και θα ενθαρρυνθεί η συνύπαρξη της πολιτιστικής κληρονομιάς με ποικίλες μορφές αειφόρου ανάπτυξης. Ο πολύπλευρος χαρακτήρας του οικομυσειού προϋποθέτει συνέργειες ανάμεσα σε τοπικούς φορείς, συλλόγους και ιδιώτες, που θα ενώσουν τις δυνάμεις τους, εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό τη διεπιστημονική συνεργασία, μέσω της οποίας θα αναπτυχθούν τα κατάλληλα εργαλεία για την έρευνα και ερμηνεία των υλικών και άυλων μαρτυριών της κληρονομιάς αυτής. Στα πλαίσια του οικομυσειού, ομάδες εργασίας και εργαστήρια θα συμπλήρωναν την όλη προσπάθεια και θα έδιναν τη δυνατότητα συμμετοχής και κατάρτισης μεγαλύτε-

● ΚΤΙΡΙΑ ΜΕ ΗΔΗ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ Η ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΧΡΗΣΗ

Βιομηχανικό Μουσείο- Πλίνθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα
 Πολιτιστικό Κέντρο- Μεταβουργείο Ετρεκτζογλου
 Μουσείο Ιστορίας της Πόλης- Καπναποθηκη Παπαντου
 Μουσείο της Πόλης- Κτήρη Αποθήκη
 Μουσείο Σιδηροδρόμων- Κτήριο ΟΣΕ
 Πολιτιστικό Κέντρο- Σπίρερ

● ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ

1. Συγκροτημα Εργαστασιου Ονη
 2. Συγκροτημα Μηχανουργειου Γα
 3. Σίλο
 4. Συγκροτημα Καπνοβιομηχανια
 5. Υφαντουργειο Μουρτζικου

Πρώτες σκέψεις για παράκτιες και χερσαίες πολιτιστικές διαδρομές στο Βόλο.

ρου αριθμού ατόμων από έναν ευρύτερο χώρο.

Η οργανωμένη γνώση που θα συσσωρευτεί θα είναι καθοριστική για την σταδιακή ανάπτυξη ενός σχεδίου στρατηγικής για την προβολή και αξιοποίηση της προβιομηχανικής και βιομηχανικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος, μέσω ενός δικτύου μουσείων, τόπων και αξιοθεάτων που θα προβάλλουν το καθένα από αυτά συγκεκριμένα θέματα, χαράσσοντας με τον τρόπο αυτό εναλλακτικές θαλάσσιες και χερσαίες πολιτιστικές διαδρομές. Ποικίλες δράσεις που θα συνδέονται με παραδοσιακές δραστηριότητες και θα απευθύνονται σε διάφορες ομάδες επισκεπτών θα ενθαρ-

ρύνουν την ενεργό συμμετοχή του κοινού και την εμπλοκή του στην προστασία και ανάδειξη και επιπλέον θα συμβάλουν στην αύξηση της επισκεψιμότητας των χώρων. Η σύνδεση με ανάλογα οικομουςεία, σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, θα συμβάλλει στην ανταλλαγή ιδεών και σε περαιτέρω συνεργασίες, θα το κάνει ευρύτερα γνωστό και θα προσελκύσει περισσότερους επισκέπτες.

Ήδη από την πρώτη ανάγνωση του χώρου και από την υφιστάμενη πολιτιστική υποδομή στο Βόλο, μπορούν να χαραχθούν αδρά χερσαίες και θαλάσσιες διαδρομές, με ενημερωτικές πινακίδες, έντυπο και ηλεκτρονικό υλικό, που θα

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΟ ΔΙΚΤΥΟ

- θαλασσια διαδρομη
- βιομηχανικα κτιρια
- διαδρομη στη βιομηχανικη κληρονομια
- ευρύτερη πολιτιστικη διαδρομη

διοχετεύουν τους κατοίκους και τους επισκέπτες σε βιομηχανικούς τόπους και άλλα σημαντικά σημεία αναφοράς της πόλης.

Τα οφέλη που θα προκύψουν από ένα τέτοιο εγχείρημα είναι πολλά και ποικίλα. Θα προβληθούν με ένα συνολικό τρόπο οι διάφορες όψεις της ιστορίας της περιοχής που θα βοηθήσουν στην ανάκτηση της χαμένης συλλογικής και ατομικής μνήμης και στην επίγνωση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στο οποίο ζούμε. Η επίγνωση αυτή είναι καθοριστική για την προστασία και αξιοποίηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με σεβασμό στον χαρακτήρα και στα νοήματά τους. Παράλληλα, θα δώσουν τη δυνατότητα για εναλλακτικές οικονομικές προοπτικές με την ανάπτυξη πολιτιστικού και φυσιολατρικού τουρισμού. Και όλα αυτά μαζί θα συμβάλλουν σε μία καλύτερη ποιότητα ζωής για τους τοπικούς πληθυσμούς.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στο Τμήμα Πολεοδομίας του Δήμου Βόλου για την πρόθυμη παραχώρηση σχεδίου της πόλης σε ηλεκτρονική μορφή, στο οποίο στηρίχθηκαν όλοι οι χάρτες της μελέτης.

Ομάδα μελέτης

Κλεοπάτρα Θεολογίδου Επιστημονικός υπεύθυνος

Αζαριάδη Ελένη, Αζαριάδη Στέλλα, Αλεξιάδου Σωτηρία, Γεραλή Ελένη, Δημήτρουλα Άρτεμις, Δουδέσης Παναγιώτης, Θεοδόσης Γιάννης, Κακαλής Χρήστος, Κωστοπούλου Ευσταθία, Μαύρη Μάρω, Μαχαιρίδου Δέσποινα, Ναούμ Βησσαρίων, Ζίκος Νικόλαος

* Η Πάτρα Θεολογίδου είναι αρχιτέκτων, διδάσκουσα στο τμήμα Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας